

**ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ СУЧАСНОЇ
НІМЕЦЬКОЇ МОВИ**

У статті розглянуто лінгвокультурологічні особливості фразеологічних одиниць сучасної німецької мови, виявлено засоби маркування національної специфіки фразеологізмів – наявність специфічної для певного народу лексики та саме значення фразеологізму як результат семантичних змін.

Представлено засоби вербалізації національно-маркованого концепту "працьовитість" у німецькій фразеологічній картині світу.

Фразеологічний масив будь-якої мови ми розглядаємо передусім як культурно зумовлену знакову репрезентацію інтеріоризованого етносвідомості світу із притаманною їй категоризацією, субкатегоризацією, диференціацією й інтеграцією, адже світ у свідомості "проціджується" через мережу концептуальних моделей і відповідним чином трансформується, категоризується й інтерпретується [1]. Будь-який народ має масу різноманітних уявлень про світ. Ця система категорійних уявлень про світ є неусвідомленою і передається за допомогою мовлення. Будь-яка мова – не просто засіб спілкування і висловлення емоцій. Навколишній світ постійно змінюється, і кожного дня людина пізнає та переживає щось нове, тим самим накопичуючи життєвий досвід. Мова допомагає людині впорядкувати накопичений досвід. Фразеологічні одиниці – це носії життєвого досвіду нації, що яскраво відображають спостереження над навколишнім світом. Використання лінгвокультурологічного підходу до вивчення національно-культурної семантики німецьких фразеологічних одиниць (ФО) дало підставу для виокремлення констант німецької культури, які несуть культурно ціннісну інформацію. Бо саме лінгвокультурологія як галузь мовознавства орієнтована на створення цілісної картини культурного впливу на мову й мовлення з огляду на глибинні семантичні рівні культурної репрезентації, а також на системне представлення одиниць мови й культури в їхній кореляції та взаємодії [2].

Метою даної статті є дослідження лінгвокультурологічних особливостей фразеологізмів сучасної німецької мови.

Дослідження в галузі семантики ФО охоплюють у сучасній мовознавчій науці цілий ряд проблем, провідною на сьогодні залишається вивчення національно-культурної специфіки фразеологізмів (Є. М. Верещагін, В. Г. Гак, С. Н. Денисенко, В. Г. Костомаров, В. М. Телія, О. О. Селіванова та інші), оскільки є відображенням способу життя і характеру народу, його історії, духовного життя, традицій, звичаїв та етнічного побуту в спеціальному відборі лексичних компонентів тієї чи іншої ФО.

Для культурологічного дослідження фразеологізмів означальним є сам спосіб репрезентації значення, внутрішньої форми образності. Так, наприклад, ФО *für den Alten Fritzten*, яка має значення *даремно, марно*, пов'язана з батьком прусського короля Фрідріха II Великого (на прізвисько *der Alte Fritz*) Фрідріхом Вільгельмом I (так званим "солдатським королем"), який був відомий своєю надмірною бережливістю.

Мову й мислення, культуру й ментальність не можна відділити одне від одного і розглядати як окремі категорії. Коли людина мислить, то має певні стереотипи, закладені в її пам'яті, і завжди напевне знає, що добре, а що погано, що можна, а що ні. Такі стереотипи не обов'язково будуть однаковими у кожного індивіда. Адже всі люди різні, і різниця полягає не лише в тому, що кожна людина має свою індивідуальність, але насамперед у тому, що кожна людина належить до певної культури, яка має свої цінності та стереотипи, свою символіку та еталонність. Саме тому значної ваги через це набуває в наш час проблема взаємозв'язку та взаємодії між мовою і культурою, мовою і мисленням, мовою та етнографією. Звісно, що культура народу і мислення тісно взаємозв'язані. Ю. Д. Аперсян з цього приводу зазначає: "погляд на світ є частково універсальним, частково національно специфічним, тому носії різних мов можуть бачити світ дещо по-різному, крізь призму своїх мов" [3]. Саме цей національно-культурний фон і призводить до того, що кожна мова до певної міри утворює свою семантичну систему, свою "мовну картину світу". Інакше кажучи, мовна картина світу є суб'єктивним образом об'єктивної реальності, оскільки кожна людина по-своєму і неповторно відтворює світ. Саме цим пояснюється той факт, що кожна національна мова – це власна універсальна філософська система.

Саме це зумовлює наявність у мовній картині світу практично кожної мови значну кількість одиниць, в тому числі і фразеологічних, які виступають у ній своєрідними етнокультурними маркерами. З приводу цього О. С. Кубрякова зазначає: "Самі фразеологізми, що усвідомлюються як культурно значущі типові зразки властивостей, подій, фактів, не є знаками культури як такими, не утворюють її власних таксонів, але спроможні, якщо вони втілюють у своєму образному змісті

культурно-значущі риси світобачення, виконувати роль культурних знаків за умови їх інтерпретації в тому чи іншому коді культури" [4]. Отже, дослідниця висуває на передній план у мовній комунікації взагалі та інтерпретації фразеологізмів зокрема спосіб мислення, який залежить не лише від індивідуальних особливостей комунікантів, а насамперед від того, в яких умовах останні формувались як особистості. Національно-культурна семантика мови найбільш повно та яскраво виявляється в таких одиницях мови, як фразеологізми та мовні афоризми, що включають прислів'я, приказки та крилаті вирази, оскільки вони безпосередньо відображають немовну дійсність, називають предмети та явища навколишнього середовища, фіксують зміст, який стосується умов життя народу – носія тієї чи іншої мови, є дзеркалом національної культури.

Генетичний зв'язок процесу нової номінації, скерований різними ракурсами сприйняття довкілля, які притаманні представникам навколишнього середовища, породжують національне маркування ФО-ідіом [5]. Маркованість національної специфіки фразеологічного образу часто створюється, наприклад, вибором досить специфічної для певного народу лексики:

- це позначення певних реалій, відомих лише носіям даної мови або декільком націям, пов'язаним спільністю культури та релігії (напр.: *den Amtsschimmel reiten* – розводити бюрократизм, *jmdm. Blunzen sein/werden* – бути/стати абсолютно байдужим до когось, *Otto Normalverbraucher* – середньостатистичний громадянин),

- своєрідні топоніми (напр.: *ein Nürnberger Trichter* – методика навчання, при якій учень не докладаючи зусиль, не напружуючись, засвоює навчальний матеріал так би мовити механічно, автоматично, *Herr und Frau Österreicher* – пересічні австрійці, *einen Charlottenburger machen* – сякнутися в руку),

- антропоніми (напр.: *rangehen wie Blücher* – пішуче діяти, *die Kraniche des Ibykus* – символ кару та відплати, *Frau Holle schüttelt ihre Betten aus* – їде сніг),

- гідроніми (напр.: *das Wasser in den Rhein tragen* – робити щось ненормативне, *ein Ritt über den Bodensee* – дуже сміливе, нічим не підкріплене починання, *mit Spreewasser getauft sein* – бути істинним берлінцем), характерні для певної країни, певної держави.

Безперечно, що фразеологічний образ, складовими якого є специфічні для певної нації реалії, специфічні топоніми, сприймається як національно специфічний легко й одразу: лінгвістичні маркери його національної обмеженості лежать "на поверхні", виокремлюються без особливих зусиль. Проте національно унікальним, неповторним може бути й саме значення фразеологізму як результат семантичних змін. Найпродуктивнішим мовним механізмом первинного фразотвору є переосмислення слів і синтаксичних конструкцій через установа нових видів логіко-семантичних відношень між ними, в результаті чого індивідуальні семи переходять в основні. Базою для переосмислення виступає культурна інформація й конотації, які, зазнавши з боку суспільства емотивної оцінки, закріплюються в семантичній структурі ФО у вигляді індивідуальних сем. Ментальний образ вихідного словосполучення відіграє роль основи. Нова (актуальна) ситуація порівнюється з тією, яка названа вихідним словосполученням. Схожість обох ситуацій і приводить до того, що нова отримує номінацію базової. Цей механізм є універсальним як при метафоризації, так і при фразеологізації.

Так, наприклад, первинне значення фразеологізму *j-m einen Brandbrief schicken* – видавати потерпілим від пожежі документ (Brandbrief), де зазначалося, за яких обставин втрачено майно. Пізніше *Brandbrief* стало означати лист із загрозою підпалити будинок та інше майно. У сучасній німецькій мові цей фразеологізм має значення надіслати кому-н. термінового листа (найчастіше з проханням про грошову допомогу). Або, наприклад, німецька ФО *Hinz und Kunz* – всяка потолок належить до розмовного фамільярного мовлення та бере свій початок ще з середніх віків, коли *Hinz* (від *Heinrich*) та *Kunz* (від *Konrad*) були дуже розповсюдженими німецькими іменами. Проте вже в 15 сторіччі парне словосполучення *Hinz und Kunz* вживається з відтінком насмішки, глузування, в значенні "кожний стрічний". З часом ця ФО стала дериваційною базою для багатьох прислів'їв, напр.: *Will Heinz nicht, so muss Kunz; Hinz hat angestellt, Kunz muss es ausbaden*.

При розгляді національно-культурної специфіки ФО важливе місце займають проблеми аналізу у фразеологічному аспекті концептів як "структур національної свідомості, єдиних для всіх представників даного соціуму" [6]. Елементарними одиницями структурної когніції людини та складовими ментального лексикону є концепти. Як частини системи когніції концепти забезпечують економне зберігання та обробку одиниць досвіду через розподілення інформації на класи за певними показниками. Концепти створюються завдяки ментальним операціям, які абстрагують індивідуальні якості екземпляра та виділяють загальні риси. Як зазначає Г. Г. Слишкін, концепт – це одиниця, яка пов'язує в єдине ціле наукові пошуки в галузі культури, свідомості та мови, оскільки належить свідомості, детермінується культурою і опредмечується в мові [7]. Ю. С. Степанов визначає концепт як "згусток культури у свідомості людини; те, у вигляді чого культура входить у ментальний світ людини" [8].

Однією з головних рис німців є працьовитість, прагнення щось зробити, створити, усвідомлення важливості та необхідності праці для досягнення власної мети. *Deutsch sein heißt, eine Sache um ihrer selbst willen treiben* – букв. *бути німцем – значить займатися справою заради неї самої*, цей крилатий вираз походить з твору Ріхарда Вагнера "Deutsche Kunst und deutsche Politik" [9]. Аналіз лексикографічних джерел дозволяє виділити корпус ФО, які доповнюють засоби вербалізації концепту "працьовитість" у німецькому лінгвокультурному ареалі.

Невтомна, копітка праця асоціюється у німців з важкою фізичною працею, напр. *harte Bretter bohren* – досл. *свердлими тверді дошки*, *immer in den Sielen gehen/sein* – *тягнути лямку, ярмо*, *sich die Finger abarbeiten* – *напрацюватися до болю в пальцях*, *(wieder) Land sehen* – *виконати найбільшу частину роботи*, *kein Land mehr sehen* – *не бачити ніякого просвітку в роботі*.

Нерідко працьовитість пов'язується із сумлінним виконанням своїх обов'язків, напр. *ein richtiger Beamte sein* – *бути миролюбною людиною, яка спокійно та без честолюбства виконує свою роботу, та не втручається в справи інших людей*; *in den Sielen sterben* – *померти на посту(на робочому місці)*, *erst die Arbeit, dann das Vergnügen* – *спочатку робота – потім розвага*, *erst mach dein Sach, dann lach!* – *справив діло – гуляй сміло*, *erst, was muss – dann, was kann* – *спочатку – що мусиш, потім – що можеш*, *sich ins Geschirr legen (werfen)*, *tüchtig ins Geschirr gehen* – *старанно братися за справу, старатися*, *die Ärmel aufkrempeln / hochkrempeln* – *працювати засукавши рукави*, *in die Hände spucken* – *старанно взятися за роботу*. Важкість фізичної праці підкреслюється образами коня або чорнороба, напр. *arbeiten wie ein Pferd / Kuli*.

Часто ФО німецької мови обґрунтовують необхідність багато та старанно працювати, надаючи інформацію "чому? для чого?" Напр., *Es fällt kein Meister / Doktor vom Himmel* – *не святі горшки ліплять* або *Das fällt nicht vom reinen Himmel* – *майстерності необхідно вчитися*; *Wer den Kern essen will, muss die Nuss knacken* – *хто хоче зерня з'їсти, мусить горіх розгризти*, *die gebratenen Tauben kommen / fliegen einem nicht ins Maul* – *печені голуби не летять до зуби*; *nach getaner Arbeit ist gut ruhn* – *справив діло – гуляй сміло*, *mit Geduld und Spucke fängt man eine Mücke* – *терпіння та праця все перетруть*, *Übung macht den Meister, früh übt sich, was ein Meister werden will* – *навик майстра ставить, як працює, така й платня*.

Концепт "працьовитість" включає в себе сегмент "позитивне ставлення до праці": *Arbeit schändet nicht* – *праця не ганьбить*, *Arbeit schlägt Feuer aus dem Stein* – *наполеглива праця усе переможе*, *Arbeit, Mäßigkeit und Ruh' schließt dem Arzt die Türe zu* – *труд, помірність та відпочинок – крацій захист від хвороб*, *Arbeit ist des Lebens Würze* – *праця кожену справу присмачує*, *freie Bahn dem Tüchtigen* – *обдарована, старанна людина обов'язково повинна розвиватися*, *jmds.(ganzes) Herz gehört der Arbeit* – *хтось всією душею відданий справі*.

Невід'ємною складовою концепту є і образ німця, який працює, виконує свої обов'язки. Характеристику спеціаліста, знавця своєї справи представлено в наступних ФО німецької мови: *vom Bau sein, etw. aus dem ff können / verstehen, ein Meister seines Faches, sich in seinem Element fühlen / in seinem Element sein, in seinem [im richtigen, im rechten] Fahrwasser sein, etw. im kleinen Finger haben, in etw. firm sein; die Axt im Hause erspart den Zimmermann* – *коли в домі є сокира, то тесляр не потрібен, das Werk lobt den Meister* – *діло майстра хвалить, майстра пізнають по роботі*.

Часто образ сумлінного працівника представлений в німецьких ФО в порівнянні з неробою, ледарем, напр.: *für den Fleißigen hat die Woche sieben Heute, für den Faulen sieben Morgen* – *старанному на тиждень сім "сьогодні", ледачому – сім "завтра"*; *am Abend wird der Faule fleißig* – *той, хто спочатку роботу відкладає, повинен потім особливо багато працювати*.

Проведений семантичний аналіз показує, що характерним для німецького народу передусім є сумлінне виконання своїх обов'язків та позитивне ставлення до виконання цих обов'язків.

Отже, визначивши лінгвокультурологічні особливості ФО сучасної німецької мови, виявлено, що національно-культурний аспект дослідження ФО дозволяє поглибити та розширити зміст уявлень німецького народу про навколишній світ, а конкретний аналіз окремих національно-маркованих концептів представити систему життєвих цінностей даного народу. Перспектива дослідження вбачається у встановленні національно-маркованих концептів німецького суспільства та дослідженні ФО – вербальних засобів їхнього втілення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Борухов Б. Л. "Зеркальная" метафора в истории культуры // Логический анализ языка: культурные концепты. – М.: Наука, 1991. – С. 109-117.
2. Олышанский И. Г. Лингвокультурология в конце XX в.: итоги, тенденции, перспективы // Лингвистические исследования в конце XX века: Сб. обзоров. – М., 2000. – С. 26-49.
3. 3. Апресян Ю. Д. Образ человека по данным языка: Попытка системного описания // Вопросы языкознания. – 1995. – № 1. – С. 37-67.
4. Кубрякова Е. С. Части речи с когнитивной точки зрения. – М.: Наука, 1997. – 247 с.

5. Денисенко С. Н. Генетичні джерела ідіоматики як один із засобів втілення її національно-культурної специфіки (на матеріалі фразеологічної деривації на основі існуючої фразеології німецької мови) // Проблеми загального, германського та слов'янського мовознавства. – Чернівці: Книги – XXI, 2008. – С. 281-283.
6. Шаховський В. И. Национально-культурная специфика эмоций в языке оригинала и ее отражение в языке перевода // Тетради переводчика, 1989. – Вып. 3. – С. 74-83.
7. Слышкин Г. Г. От текста к символу: лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе. – М.: Academia, 2000. – 128 с.
8. Степанов Ю. С. Константы: Словарь русской культуры. Опыт исследования. – М.: Языки русской культуры, 1997. – С. 40-76.
9. Мальцева Д. Г. Германия: страна и язык. Лингвострановедческий словарь. – М.: Русские словари; ООО "Издательство Астель"; ООО "Издательство АСТ", 2000. – 415 с.
10. Денисенко С. Н. Німецько-українсько-російський словник-довідник. Словник-довідник з фразеологічної деривації на основі існуючої фразеології німецької мови з перекладом прикладів на українську та російську мови. – Вінниця: Нова книга, 2005. – 288 с.
11. Duden: Redewendungen. Wörterbuch der deutschen Idiomatik 3., überarbeitete und aktualisierte Auflage. Mannheim – Leipzig – Wien – Zürich, Dudenverlag, 2008. – 959 S.

Матеріал надійшов до редакції 04.05. 2009 р.

***Хант Г. А. Лингвокультурологические особенности фразеологизмов
современного немецкого языка.***

В статье рассмотрены лингвокультурологические особенности фразеологических единиц современного немецкого языка, выделены средства маркирования национальной специфики фразеологизмов – наличие специфичной для определённого народа лексики и само значение фразеологизма как результат семантических изменений. Представлены средства вербализации национально-маркированного концепта "трудолюбие" в немецкой фразеологической картине мира.

***Khant H. O. Linguistic Culturological Peculiarities of Phraseological Units
in the Modern German Language.***

The paper examines the linguistic culturological peculiarities of phraseological units in the modern German language, the means of marking of the national specific character of phraseological units – the availability of the vocabulary characteristic for a definite nation and the meaning of a phraseological unit itself as a result of semantic modification. The means of verbalization of the nationally marked concept "diligence" in the German phraseological picture of the world are distinguished.